

บทที่ 1

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพัฒนาการของเด็กปฐมวัย

เนื้อหา

เนื้อหาที่จะกล่าวถึงในบทที่ 1 มีรายละเอียดดังนี้

- 1.1 ความหมายของพัฒนาการ
- 1.2 องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของเด็กปฐมวัย
- 1.3 ลักษณะพัฒนาการของเด็กปฐมวัย
- 1.4 ลักษณะพฤติกรรมของเด็กฉลาด และมีความคิดสร้างสรรค์

1.1 ความหมายของพัฒนาการ

พัฒนาการเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งช่วยทำให้เด็กสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า “ช่วงปฐมวัย” ซึ่งเป็นช่วง 6 ปีแรกของชีวิตมีความสำคัญมาก เพราะเด็กช่วงปฐมวัยจะเป็นช่วงที่เด็กมีพัฒนาการอย่างรวดเร็วทุกด้าน ทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา หากเด็กได้รับประสบการณ์ที่ส่งเสริมพัฒนาการอย่างถูกต้อง ย่อมเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาในช่วงอายุต่อไป

พัฒนาการ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกายและจิตใจของมนุษย์ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีลำดับขั้นตอนต่อเนื่องกันไป การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลง 4 ด้านใหญ่ ๆ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงทางด้านขนาด เด็กจะมีพัฒนาการทางด้านขนาดทั้งภายนอกและภายในร่างกาย ซึ่งจะสังเกตได้จากการที่เด็กมีความเจริญเติบโตทั้งทางด้านน้ำหนัก ส่วนสูง ขนาดของลำตัว ส่วนอวัยวะภายในต่าง ๆ เช่น ปอด หัวใจ ลำไส้ ฯลฯ ก็จะมีขนาดใหญ่ขึ้น และสามารถทำหน้าที่ได้สมบูรณ์มากขึ้น สมองจะมีการเจริญเติบโตและมีพัฒนาการที่ดีขึ้น ทั้งทางด้าน การรับรู้ ด้านความจำ ความมีเหตุผล และความคิดสร้างสรรค์

2. การเปลี่ยนแปลงทางด้านสัดส่วนของร่างกาย เด็กจะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้าน สัดส่วนของร่างกายควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านขนาด สัดส่วนของเด็กจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับอายุ และจะมีรูปร่างเหมือนกับผู้ใหญ่ เมื่อเขามีอายุย่างเข้าสู่วัยรุ่น

3. การหายไปของส่วนต่างๆ ของร่างกาย ลักษณะเดิมบางอย่างของเด็กจะหายไปเมื่อเขาเจริญวัยขึ้น เช่น ฟันน้ำนมของเด็กจะหักเมื่อมีฟันแท้ขึ้นมาแทนที่ หรือเด็กจะสามารถเคลื่อนไหวโดยใช้การเดินแทนการคลาน เป็นต้น

4. การเกิดลักษณะใหม่อันเป็นผลเนื่องมาจากวุฒิภาวะ หรือเกิดจากการเรียนรู้ เช่น การยิ้ม การงอกของฟันแท้ ความมีเหตุผล หรือความคิดสร้างสรรค์ หรือทักษะทางด้านต่างๆ เป็นต้น

1.2 องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของเด็กปฐมวัย

เด็กปฐมวัยจะมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม ซึ่งเด็กแต่ละคนอาจมีพัฒนาการทางด้านต่างๆ แตกต่างกัน พฤติกรรมบางอย่างอาจเกิดขึ้นเร็วหรือช้าได้ไม่เหมือนกัน พ่อแม่ ผู้ปกครอง ผู้ดูแลเด็ก หรือครู สามารถส่งเสริมและช่วยเหลือเด็กได้อย่างถูกวิธี และเหมาะสม เพื่อเด็กในวันนี้จะได้พัฒนาทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา

เด็กปฐมวัย จะมีพัฒนาการได้รวดเร็ว และมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่างๆ ต่อไปนี้

1) วุฒิภาวะ (Maturation)

วุฒิภาวะ เป็นสิ่งซึ่งเกิดจากอิทธิพลของยีนส์ ซึ่งถ่ายทอดมาจากพันธุกรรม อันจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมต่างๆ ในระดับอายุต่างๆ โดยไม่ต้องอาศัยประสบการณ์ หรือการเรียนรู้แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้สภาวะแวดล้อมที่ปกติด้วย

2) การเรียนรู้ (Learning)

การเรียนรู้ หมายถึง การที่เด็กเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากการได้รับประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ลักษณะของการเรียนรู้ของเด็กอาจเกิดจากการวางเงื่อนไขหรือเรียนรู้โดยการสังเกต หรือเลียนแบบพฤติกรรมของพ่อแม่ หรือบุคคลใกล้ชิดในทุกๆ ด้าน เช่น การแสดงออกทางอารมณ์ หรือการใช้ภาษา เป็นต้น

3) อาหาร (Nutrition)

อาหารนับเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของเด็ก อาหารของเด็กปฐมวัยควรจะประกอบไปด้วยสารอาหารที่ถูกล้วน มีคุณภาพและย่อยง่าย ถ้าเด็กได้รับอาหารไม่ครบส่วน อาจจะทำให้เด็กมีการเจริญเติบโตที่ช้ากว่าปกติ

4) เพศ (Sex)

เด็กชายและเด็กหญิงจะมีพัฒนาการทางด้านร่างกายแตกต่างกัน โดยปกติแล้วเมื่อแรกเกิดเด็กชายจะโตกว่าเด็กหญิงเล็กน้อย แต่ในระยะต่อมาเด็กหญิงจะเจริญเติบโตรวดเร็วกว่าเด็กชาย หากคิดโดยเฉลี่ยแล้วเด็กหญิงจะมีความเจริญทางเพศไปสู่สุติภาวะ และโตกว่าเด็กชายประมาณ 1-2 ปี

5) สติปัญญา (Intelligence)

สติปัญญาเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งต่อพัฒนาการของเด็กปฐมวัย เด็กที่มีสติปัญญาที่ดีกว่าจะมีพัฒนาการทางด้านต่าง ๆ เร็วกว่าเด็กที่มีสติปัญญาต่ำ

6) ตำแหน่งในครอบครัว (Position in the family)

ตำแหน่งในครอบครัวก็มีอิทธิพลต่อพัฒนาการของเด็ก จะเห็นว่า ลูกคนแรกจะมีพัฒนาการช้ากว่าลูกคนที่ 2, 3 เพราะลูกคนถัดไปจะสามารถเลียนแบบพัฒนาการจากพี่ได้ ส่วนลูกคนสุดท้ายมักจะมีพัฒนาการช้ากว่าคนอื่น ๆ เพราะพ่อแม่จะเอาใจมากกว่าลูกคนอื่น ๆ จึงไม่ค่อยช่วยตัวเอง

7) การได้รับบาดเจ็บและโรคภัยไข้เจ็บอื่น ๆ (Injuries and diseases)

การได้รับบาดเจ็บและการที่เด็กไม่สบายบ่อย ๆ อาจจะทำให้เด็กมีพัฒนาการล่าช้ากว่าปกติได้

1.3 ลักษณะพัฒนาการของเด็กปฐมวัย

พัฒนาการด้านต่าง ๆ ของบุคคลจะแตกต่างกันออกไปตามอายุ และความสามารถของแต่ละบุคคล อย่างไรก็ตามลักษณะที่เด่นชัดของพัฒนาการของเด็กวัยแรกเกิดจนถึงอายุ 6 ปี ควรประกอบด้วยลักษณะดังนี้

1. ความสามารถในการเรียนรู้ที่จะเดิน
2. ความสามารถในการเรียนรู้ที่จะพูด อ่าน และเขียน
3. ความสามารถในการเรียนรู้ที่จะควบคุมการขจัดของเสียออกจากร่างกาย
4. ความสามารถในการเรียนรู้ความแตกต่างระหว่างเพศได้
5. ความสามารถในการเรียนรู้ที่จะรับประทานอาหารที่เป็นของแข็งได้
6. ความสามารถในการเรียนรู้ในสิ่งผิด สิ่งถูก
7. ความสามารถในการรับรู้สภาพทางสังคม

ตัวอย่างพัฒนาการของเด็กวัยแรกเกิด-6 ปี ซึ่งจัดทำโดยความร่วมมือของ 3 หน่วยงาน คือ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย และองค์การยูนิเซฟ มีดังนี้

อายุ	ความสามารถ/พฤติกรรม
แรกเกิด - 2 เดือน	นอนคว่ำยกหัวพ้นพื้น หันหน้าไปมา และขยับแขนขา หยุดร้องไห้เมื่อมีคนอุ้ม มองหน้าแม่หรือผู้เลี้ยงดู มองตามการเคลื่อนไหวของสิ่งต่าง ๆ ที่เห็นในระยะใกล้ ๆ
2 - 4 เดือน	นอนคว่ำยกหัวได้เกือบตรง เมื่อจับนั่งจะชันคอได้ หันหน้ามองตามสิ่งของที่เคลื่อนที่จากซ้ายไปขวา หรือขวาไปซ้ายได้ ทำเสียงอ้อแอ้ แสดงความสนใจฟังเสียงต่าง ๆ มองสิ่งที่สนใจ ยิ้มหรือทำท่าดีใจเมื่อมีคนเล่นด้วย
4 - 6 เดือน	นอนคว่ำและหงายเองได้ เมื่อจับยืนใช้เท้ายันพื้นได้ คว่ำจับของเล่นได้ เมื่อมองสิ่งใดตาทั้ง 2 ข้าง จะมองไปทางเดียวกัน เมื่อถูกเรียกชื่อจะมองหาผู้เรียก ทำเสียงได้หลายเสียง ยิ้มและทำท่าดีใจเมื่อเห็นหรือได้ยินเสียงแม่และคนคุ้นเคย สามารถแสดงท่าทางให้ผู้อื่นรู้เมื่อไม่พอใจ
6 - 8 เดือน	นั่งเองได้แต่ไม่นาน หยิบจับของที่มีขนาดเล็กโดยใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ ฟังและมองหาว่าเสียงมาจากไหน ส่งเสียงต่าง ๆ โดยเริ่มใช้ริมฝีปากในการออกเสียง อายหรือถอยหนีเมื่อพบคนแปลกหน้า เริ่มรู้จักบุคคลอื่นนอกจากพ่อแม่และคนในครอบครัว
8 - 10 เดือน	นั่งตัวตรงได้ด้วยตัวเอง คลานได้ เหนี่ยวตัวขึ้นเกาะยืนได้เอง ส่งเสียงเป็นคำ ๆ เช่น บ่า มา กา ตา รู้จักชื่อตนเอง รู้จักเล่น “จ๊ะเอ๋”

อายุ	ความสามารถ/พฤติกรรม
10 - 12 เดือน	ยืนเองได้ชั่วขณะ หยิบของออกจากกล่องและใช้ในกล่องได้ บอกสิ่งที่ต้องการได้ เช่น นม น้ำ ฯลฯ พูดคำว่า พ่อ แม่ ได้ แต่อาจจะไม่ชัดเจน ชี้ส่วนต่างๆ ของใบหน้าได้
1 ปี - 1 ปี 6 เดือน	จูงมือเดินได้ เดินได้เอง ยืนก้มตัวลงเก็บของได้ วางของเล่นหรือสิ่งของซ้อนกันได้ พูดคำว่า พ่อ แม่ ได้ชัดเจน พูดคำที่มีความหมาย บอกชื่อตัวเองได้ หยิบของตามคำบอกได้ แสดงอาการรำเริง ช่วยทำงานบ้านง่ายๆ รู้จักขอและให้ของแก่ผู้อื่น ไม่กลัวคนแปลกหน้า รู้จักฟังและหยุดเมื่อแม่ห้าม รู้จักเลือกของเล่นที่ชอบ
1 ปี 6 เดือน - 2 ปี	วิ่งได้ เตะลูกบอลได้ กระโดดสองเท้า ชิดเขียนเป็นเส้นยุ่งๆ ได้เอง พูดประโยคที่มี 2 - 3 คำได้ เข้าใจคำ “บน - ล่าง” เปลี่ยนเสียงต่างๆ บอกความต้องการ ใส่เสื้อผ้า หรือรับประทานอาหารเองได้
2 - 3 ปี	ก้าวขึ้นบันไดสลับเท้าได้ ยืนขาเดียวได้ โยนลูกบอลให้ผู้รับได้ ทำท่าเคลื่อนไหวร่างกายเมื่อได้ยินจังหวะเพลง ชิดเขียนเป็นวงๆ ได้ พูดเป็นประโยค บอกชื่อจริงได้ เรียกชื่อสิ่งต่างๆ รอบตัวได้ ชี้ส่วนต่างๆ ของร่างกายได้ เล่าเรื่องที่พบเห็นได้ บอกสิ่งเหมือนและแตกต่างได้ แสดงความเป็นเจ้าของ เล่นร่วมกันแต่ยังไม่ยอมให้หรือแลกเปลี่ยนของเล่นกับคนอื่น
3 - 4 ปี	เขียนรูปร่างกลมตามแบบ บอกเพศได้ บอกชื่อภาพของสิ่งที่คุ้นเคยได้ ชี้สีตามคำบอกได้ จับคู่รูปร่างกลม สามเหลี่ยมได้ เล่าเรื่องสั้นๆ ได้ ชอบตั้งคำถาม “ทำไม” “อะไร” รู้จักแบ่งปันของเล่นกับเด็กอื่น สนใจช่วยทำงานบ้าน แกว่งแขนขาและเคลื่อนไหวตามจังหวะเพลงได้ ขึ้นลงบันไดสลับเท้าได้ กระโดดขาเดียวได้ บอกได้ว่าใครเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย

อายุ	ความสามารถ/พฤติกรรม
4 - 5 ปี	วาดรูปสี่เหลี่ยมตามแบบได้ ใช้เชือกร้อยสิ่งของได้ ต่อภาพตัดต่อจำนวน 3-8 ชิ้นได้ เล่นรวมกันเป็นกลุ่ม ชอบเลียนแบบผู้ใหญ่ บอกบทบาทหน้าที่ของบุคคลใกล้ชิดได้ แสดงความรักน้อง หรือสัตว์เลี้ยง รู้ว่าสิ่งใดเป็นของตนเองหรือของผู้อื่น พยายามแต่งตัวด้วยตนเอง ช่วยเหลือตนเองในการขับถ่ายได้ ตอบคำถามเกี่ยวกับข้างหน้าข้างหลัง ข้างๆ ระหว่างได้ ตอบคำถามโดยอาศัยประสาทรับรู้ จับคู่ภาพสิ่งที่เหมือน สิ่งที่ใช้คู่กัน จัดหมวดหมู่สิ่งของตามขนาด รูปร่าง หรือสี ได้ เรียงลำดับสิ่งของตามขนาด ความสูง หรือความยาวได้ นับปากเปล่า 1-20 ได้ รู้ค่าของจำนวน 1-5
5- 6 ปี	เมื่อวิ่งอย่างรวดเร็วสามารถหยุดได้ทันที รู้จักรอคอยผู้อื่น รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ต่อภาพตัดต่อจำนวน 7-15 ชิ้นได้ รู้จักเล่นโดยมีข้อตกลงหรือกติกา แบ่งของให้ผู้อื่น อธิบายภาพ และเล่าเรื่องจากภาพ สามารถเล่านิทานที่เคยได้ยิน ตั้งคำถาม “อย่างไร” จัดหมวดหมู่ภาพ หรือสิ่งของตามเกณฑ์ต่างๆ เช่น สี รูปร่าง ขนาด จำนวน น้ำหนัก ประเภท ประโยชน์ ได้ นับปากเปล่า 1-30 รู้ค่าของจำนวน 1-10

1.4 ลักษณะพฤติกรรมของเด็กฉลาด และมีความคิดสร้างสรรค์

การจะสังเกตว่าเด็กคนใดเป็นเด็กฉลาดหรือไม่ นอกจากจะใช้แบบทดสอบวัดสติปัญญาแล้ว อาจสังเกตได้จากพฤติกรรมการแสดงออกของเด็ก โดยทั่วๆ ไปแล้วเด็กฉลาดมักจะมีพฤติกรรมต่อไปนี้

- 1) มีความจำดี สามารถจำสิ่งต่างๆ ได้อย่างรวดเร็ว
- 2) ชอบซักถาม
- 3) สามารถเรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้อย่างรวดเร็ว
- 4) เป็นคนมีเหตุผล

- 5) สนใจสิ่งรอบตัว มีความรู้เรื่องต่าง ๆ มากกว่าเด็กวัยเดียวกัน
- 6) สามารถอ่านหนังสือได้เร็ว
- 7) รู้คำศัพท์มาก
- 8) สามารถใช้คำได้อย่างถูกต้อง

เด็กที่มีความคิดสร้างสรรค์ จะมีพฤติกรรมดังต่อไปนี้

- 1) มีความคิดริเริ่ม
- 2) กล้าแสดงออก
- 3) ช่างซักถาม ชอบการทดลอง
- 4) มีความอยากรู้อยากเห็น สนใจสิ่งใหม่ๆ
- 5) มีความคิดเห็นเป็นของตนเอง

คำถามท้ายบทที่ 1

1. องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของเด็กปฐมวัยมีอะไรบ้าง จงอธิบายพร้อมยกตัวอย่าง
2. ท่านคิดว่าเพราะเหตุใด ตำแหน่งในครอบครัวจึงมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของเด็ก
3. ลักษณะเด่นของพัฒนาการของเด็กวัยแรกเกิดจนถึงอายุ 6 ขวบ คืออะไร จงอธิบาย
4. โดยทั่วไป เด็กฉลาดมักจะมีพฤติกรรมอย่างไร จงอธิบายพร้อมยกตัวอย่าง